

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ – це галузевий принцип кримінально-виконавчого права, що передбачає встановлення умов розділення і утворення однорідних груп засуджених, які передбачають проведення правомочними суб'єктами аналізу поведінки засудженого в період відбування покарання з метою виділення групи ознак, пов'язаних із зменшенням, збереженням, збільшенням обсягу правобмежень для засудженого. **Д. та і. в. п.** являє собою єдиний, взаємообумовлений і взаємопов'язаний процес, який дозволяє скорегувати виправний вплив в залежності від групових та індивідуальних ознак засуджених.

Принцип **Д. та і. в. п.** пронизує практично всі норми кримінально-виконавчого права і дозволяє забезпечити реалізацію цілей кримінального покарання щодо конкретного засудженого.

Даний принцип походить *від такого принципу кримінального права, як диференціація й індивідуалізація відповідальності. В кримінально-виконавчому праві він виражається в диференціації й індивідуалізації виконання (відбування) покарання.* Первинну кримінально-правову диференціацію засуджених проводить суд на стадії виголошення вироку, керуючись нормами кримінального закону, у тому числі положеннями Загальної частини КК України. На цій стадії обирається реальна або умовна міра покарання, її вид, вид і строк (міра) позбавлення волі. Подальша класифікація засуджених йде на підставі вже норм кримінально-виконавчого законодавства і здійснюється установами й органами виконання покарання. При виконанні позбавлення волі в першу чергу враховуються вимоги роздільного тримання засуджених залежно від їх соціальних, біологічних якостей (вік, стать, громадянство, стан здоров'я, наявність у засуджених жінок малолітніх дітей тощо). Диференціація (класифікація) засуджених проводиться також у межах однієї установи (переведення на поліпшені умови тримання, система структурних ділянок виправних і виховних колоній, створення локальних профілактичних ділянок і т. ін.).

Принцип **Д. та і. в. п.**, в свою чергу, як і у кримінальному праві, обумовлюється принципом справедливості. Справедливо призначене покарання утворює міцну основу для його справедливого виконання. Лише наявність цих двох компонентів здатна забезпечити досягнення цілей покарання. Диференціація виконання покарань покликана забезпечити реалізацію справедливості, що визначається диференційованим підходом, відношенням до засуджених різних груп.

Диференціація виконання покарань проявляється перш за все у встановленому порядку виконання та відбування покарання (різних умовах тримання, різному правовому положенні, рівні ізоляції), який застосовується залежно від ступеня суспільної небезпеки різних категорій засуджених, тобто шляхом фактичної реалізації кари, що впливає з позбавлення волі. Так, цілком справедливо, що порівняно з іншими засудженими, наприклад, засуджені до довічного позбавлення волі, відбувають покарання в установах найвищого рівня безпеки. У цьому і виражається диференційований підхід до засуджених залежно від суспільної небезпеки вчиненого злочину та особи засудженого.

Також диференціація виконання покарань *полягає в тому, що до різних категорій засуджених в залежності від тяжкості вчинених ними злочинів, злочинної діяльності в минулому, форми вини, поведінки в процесі відбування покарання застосовується каральний вплив в різних обсягах.*

Д. та і. в. п. і реалізація виховно-попереджувальних засобів припускає, по-перше, класифікацію засуджених (розподіл їх на відносно однорідні групи); по-друге, організацію кримінально-виконавчої діяльності з урахуванням особливостей особи засудженого, ступеня тяжкості вчиненого злочину, поведінки в період виконання покарання.

Індивідуалізація виконання (відбування) покарання і застосування інших виховно-запобіжних засобів тісно пов'язана з диференціацією засуджених і також починається при призначенні винній особі конкретного покарання. Норми кримінального, кримінального процесуального права вказують на

необхідність ретельного виявлення індивідуальних обставин, що впливають на призначення винному справедливого і доцільного покарання.

Принцип індивідуалізації виконання покарання базується на обліку не групових, а індивідуальних особливостей особи засудженого, які враховуються при відбуванні ним покарання. Індивідуалізація виконання покарання полягає в тому, що в умовах дотримання загальних норм закону відносно виконання покарання має місце індивідуальний підхід до кожного засудженого, що означає вибір потрібних саме даному засудженому заходів. Так, у ч. 4 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України, в якій закріплений цей принцип, вказується, що засоби виправлення повинні застосовуватися з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину, а також поведінки засудженого під час відбування покарання. Індивідуалізація виконання покарання передбачає облік індивідуальних особливостей особистості засудженого, його позитивних і негативних якостей. На виявлення соціально-демографічних та морально-психологічних характеристик особистості кожного засудженого та їх використання в процесі виконання покарання спрямована діяльність усього персоналу установ і органів, що виконують покарання, і в першу чергу психологів і виховного апарату. При цьому виховний вплив на кожного засудженого базується з урахуванням стимулювання і розвитку його позитивних якостей і нейтралізації негативних.

Принцип індивідуалізації виконання покарання реалізується шляхом зміни правового статусу засудженого в залежності від поведінки при застосуванні заходів заохочення та стягнення.

Правові можливості індивідуалізації обмежені впливом інших принципів кримінально-виконавчого права (справедливості, законності), мети кримінально-виконавчої діяльності і, перш за все, мети загального попередження злочинів). Не можна не враховувати і обмежених можливостей установ і органів, що виконують покарання (у тому числі способів психодіагностики за-

суджених, засобів корекції їх поведінки). Але за наявності можливостей вони повинні бути максимально повно реалізовані. Тому цей принцип вимагає від персоналу кримінально-виконавчих установ і органів постійного підвищення рівня професійної психолого-педагогічної підготовки.

Диференційований та індивідуальний підхід до процесу виправлення засуджених підвищує ефективність цього процесу та сприяє успішному досягненню мети кримінального покарання.

У статті 5 КВК України «Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань» важливе місце посідають **Д. та і. в. п.** Законодавче закріплення **Д. та і. в. п.** як принципу кримінально-виконавчого законодавства відбулося у ХХІ ст., хоча їхня сутність зародилась набагато раніше У юридичній літературі «диференціація» та «індивідуалізація» нерідко змішуються, хоча вони мають відносно самостійне значення. При цьому **Д. та і. в. п.** тісно взаємопов'язані та нерозривні. В наші дні до сих пір не вирішено однозначно питання про співвідношення диференціації та індивідуалізації виконання покарання.

Диференціація виконання покарання полягає в застосуванні до різних категорій засуджених, в залежності від складу вчинених ними злочинів, рівня соціально-педагогічної занедбаності і криміногенної зараженості, у процесі відбування ними покарання різних форм та методів профілактично-виховного впливу. Одним з методів диференціації виконання покарань є класифікація засуджених. Диференціація виконання покарання – заснована на законі реалізація органами і установами виконання покарань карального, виправного впливу щодо класифікованих категорій засуджених, спрямована на вирішення завдань кримінально-виконавчого законодавства.

Вітчизняна пенітенціарна наука стверджує, що індивідуалізація виконання покарання спрямовує на урахування при застосуванні засобів виправлення і ресоціалізації особистості засудженого, ступеня, характеру суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину, поведінки засудженого під час від-

бування покарання. Індивідуалізація виконання покарання – безперервний, динамічний, особистісно орієнтований процес комплексного впливу на засуджених, який здійснюється органами і установами виконання покарань і включає вивчення, аналіз, оцінку їх особистісних якостей, поведінки під час відбування покарання, ставлення до основних засобів виправлення і ресоціалізації, взаємовідносин з іншими засудженими та персоналом органів і установ виконання покарань та зміну їх правового статусу.

Принцип **Д. та і. в. п.** – основні засадничі ідеї, які закріплені в нормах кримінально-виконавчого законодавства і є вимогами, які визначають, що до різних категорій засуджених з урахуванням їх соціально-демографічної, кримінально-правової, кримінально-виконавчої характеристик має застосовуватись різний обсяг карально-виправного впливу, а також що засоби виправлення і ресоціалізації засуджених мають застосовуватись з урахуванням індивідуальних особливостей особистості засудженого та його поведінки під час відбування покарання. **Д. та і. в. п.** покликані змінювати обсяг карально-виправного впливу для забезпечення справедливості покарання і стимулювання правослухняної поведінки засуджених. У кримінально-виконавчому законодавстві закріплено загальні підстави і способи зміни правового статусу засуджених, що являє собою диференціацію виконання покарання. Одночасно зміна правового статусу має відбуватись з урахуванням поведінки засудженого, вчиненого діяння та інших індивідуальних характеристик.

Вимоги **Д. та і. в. п.** закріплені у Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими та Європейських пенітенціарних правилах. **Д. та і. в. п.** реалізуються безпосередньо при застосуванні засобів виправлення і ресоціалізації, закріплених в ч. 3 ст. 6 КВК України.

Різним аспектам проблеми **Д. та і. в. п.** присвятили свою увагу такі відоми вітчизняні і зарубіжні вчені, як Г. А. Аванесов, Л. В. Багрій-Шахматов, В. А. Бадира, О. І. Бажанов, І. Г. Богатирьов, Є. М. Бодюл, К. А. Вакаріна, А. П. Гель, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. М. Зверева, О. О. Іванов,

І. І. Карпець, А. В. Кирилюк, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, В. О. Корчинський,
М. О. Ларченко, І. С. Леонов, С. Я. Лихова, М. П. Мелентьєв,
В. О. Меркулова, О. С. Міхлін, О. О. Наташев, О. І. Осауленко,
М. С. Пузирьов, О. Л. Ременсон, А. В. Савченко, З. М. Сайфутдінов,
І. А. Сперанський, А. Х. Степанюк, О. В. Стругова, М. О. Стручков,
Ю. М. Ткачевський, В. М. Трубников, Б. С. Утевський, С. Я. Фаренюк,
С. В. Царюк, І. В. Шмаров, І. О. Янчук, І. С. Яковець та багато ін.

П. М. Ісаков, І. В. Білоус